

T Ü R K T A R İ H K U R U M U

BELLE TEN

Cilt: LX

Nisan 1996

Sayı: 227

KIRIM HANLIĞI KADI SİCİLLERİ BULUNDU

HALİL İNALCIK

Kırım'ı istilâ eden Rus ordularının Hanlık merkezi Bahçesaray'da Kırım Tatar Kültürüne ait eserleri, bu arada kütüphane ve arşivleri kasden yakmaları biliniyor. Fakat yine de bazı arşiv koleksiyonlarının ve kitapların bu tahriplerden kurtulup günümüze kadar geldiği anlaşıyor. Bu kalıntılardan, St. Petersburg'da Etnografya Müzesi Türk-Tatar bölümünde, Kırım kadı mahkeme sicillerinin saklandığı uzun zamandan beri biliniyorsa da, bu arşiv üzerinde şimdiye kadar esaslı bir araştırma yapılamamıştır. Bu belge koleksiyonunu St. Petersburg'da görmüş olan rahmetli Prof. Bekir Çobanzâde, Okuv İşleri dergisinin no. 4-5'de yayınladığı "Okuv İşlerinde Ameliyat ve Nazariyat: Leningrad'da Kırım Hazineleleri" adlı yazısında bu arşivden kısaca haber vermiştir. Koleksiyonun I. cildinin kapağındaki notu Çobanzâde olduğu gibi nakleder. Bu not şöyledir: "Kırım Hanları zamanında toprak tasarrufu belgelerine ait olup Arapçaya çevrilmiş olan eski Tatar Kadıasker Defterleri". Çobanzâde, haklı olarak bu notta yapılan yanlışları düzeltmiştir. İlk, bu belgelerin dili Arapça değil, Osmanlı Türkçesidir. İkincisi, toprak tasarrufundan ziyade, bu gibi kadı sicillerinde gördüğümüz her çeşit hukukî sorunla ilgili hüccet, sened ve ölenlerin terekelerini içerir ve yer yer kadılık işlerini ilgilendiren Han yarlığı-fermanlarının kopyalarını verir. Yazar, bu belgelerin Hanlık döneminin kanunları, idarî, hukukî kurumları, o dönemin siyasî, içtimâî ve iktisadî hayatı üzerinde kesin bilgiler sağladığını işaret eder ve üç belgenin tam metnini verir. Çobanzâde'ye göre kullanılan dil, o zaman Hanlık divanında kullanılan dil, yani Osmanlı divan dilidir. Çobanzâde'nin ifadesinden anlaşıldığına göre, o zaman Kırım'a ait bu ve başka materyaller (meselâ Hüseyin Kefevî'nin *Râznâme* adlı eseri) St. Petersburg'da *Etnografi Müzesi*'nin Türk-Tatar bölümünde saklanıyormuş.

Kırım Hanlığına ait bazı belgelerin, Kırım'da Gaspıralı Kütüphanesi'nde saklı bulunduğunu, Dr. Hakan Kırımlı'dan öğrenmiş bu-

lunuyordum. 1994 yılının 16-21 Mayıs günleri Kırım'ı ziyaretim sırasında adı geçen kütüphaneye gittim¹. Kütüphane Müdürü sayın Naciye Tairova bana 61 ciltlik koleksiyonu gösterdi ve bunların üzerinde çalışmam için hiçbir yardımı esirgemedi. Bu 61 cilt, orjinalleri değil, tarih sırasıyla yapıştırılmış fotokopilerini içeriyor; fotokopiler genellikle iyi okunur durumdadır. Naciye Tairova'nın anlatıklarına ve sonradan mektupla verdiği bilgilere göre, koleksiyonun Gaspıralı İsmail Bey Kütüphanesi'ne gelmeden önceki serüveni şudur. II. Dünya Savaşı'ndan önce koleksiyon Yalta Şark Müzesi'nde *Krimski Naučno-Issledovatel'skiy* (Kırım Araştırma Enstitüsü)nde saklanıyormuş. Kırım Devlet Arşivi Müdürü Stepanova Antonina'nın anlattığına göre, Mayıs 1944'de Kırım Tatarlarının toptan sürgün edilmesiyle beraber, Tatarlara ait her çeşit kültür kalıntılarının da yok edilmesi için gizli bir emir gönderilmiş; o zaman koleksiyon, Kırım Devlet Arşivi'ne getirilmiş. O zamandan 1992 yılına kadar kutular içinde bu arşivde saklanmış. 1992'de Arşiv Müdürü Antonina, ciltlerin kaloriferci tarafından ocağa atılıp yakıldığına tanık olmuş ve yakılmadan kalan ciltlerin Kırım Müzesi'ne verilmesini sağlamış. Ancak Müze idaresi, prensip olarak Müze'de yalnız bu gibi belgelerin kopyalarını değil, orijinallerini saklamayı benimsediğinden bu fotokopi ciltleri, Müze Müdürü Enver Abdullayev'in tavsiyesi üzerine, yeni açılan İsmail Gaspıralı Kütüphanesi'ne verilmiş. Böylece, 1992'de koleksiyon bu kütüphanenin malı olmuş.

Ünlü Rus orientalisti B.A. Gordlevskiy'nin 1968 tarihli bir makalesinde haber verdiği² başka bir tarih hazinesi, ihtimal bugün *Yalta (Ialta) Müzesi'*nde araştırmacıyı beklemektedir. II. Dünya Savaşı'ndan önce Kırım'ın incisi bu güzel şehirde bir *Şark Müzesi* varmış ve müdürü Yahya Kemal bey adında bir Kırımlı imiş. 1944 sürgününden sonra bu müze ortadan kalkmış ve kitaplar kutular içinde Rus Müzesi'ne naklolunmuş. Gordlevskiy'nin bildirdiğine göre, burada çok değerli yazmalar saklanıyordu. Aydar (Haydar) Emirov'a göre, belki de bu hazine hâlâ oradadır. Yazık ki, Yalta'ya gidip bunları araştırarak zamanım olmadı.

¹ Bu kütüphane Şubat 1991'de eski Rüşdiye Mektebi binasında açılmış olup *Kırım Tatarları Meclisi'*ne bağlıdır ve onların en önemli kültür merkezlerinden biridir. Kütüphane, Türkiye'den kitap bağışları beklemektedir.

² "Rukopisi Vostochnogomuzeja goroda Yalti" (Yalta şehri müzesinde bulunan el yazmaları) Akademia Nauk, CCCP, *Seçilmiş Eserler*, cilt IV, 257-261.

Gaspıralı Kütüphanesi'ndeki vesika koleksiyonuna gelince, resmî yazıda 72 defterden söz ediliyorsa da, bugün koleksiyonda 5-7, 12, 39, 41-3, 50, 63, 69-70 no.lu ciltler noksandır ve bugün kütüphanede yalnız 61 cilt fotokopi mevcuttur. Noksan ciltler belki kalorifer kazanına gitmiş olanlardır. Ukrayna Akademisi *Institute of Oriental Studies* üyelerinden Dr. Victor Ostapchuk, bu koleksiyonun bir mikrofilm kopyasını Ukrayna Arşivi için aldığını ve bir kopyasını da Bilkent Üniversitesi Kütüphanesi'ne göndereceğini bildirmişti³.

Koleksiyonun ilk ve son cildini incelediğimizde, belgelerin, I. cildin ilk belgesinin Ramazan 1022/Ekim 1618 tarihinden 72. cildin son belgesinin tarihi olan Cemâziyelâhir 1163/16 Mayıs 1750'ye kadar 142 yıllık dönemi kapsamakta olduğunu görmekteyiz. Bu arada, 1018/1609 yılına ait yarlıklar da kopya edilmiştir. St. Petersburg'daki asıl koleksiyonda öteki yıllara ait orijinal ciltler de mevcut olabilir⁴. Biz orijinal koleksiyonun bulunup incelenmesini bekleyerek, elimizdeki bu 61 cilt fotokopi üzerinde birkaç gün içinde yaptığımız hızlı taramada ilginç görüp kopya ettiğimiz belgeleri, koleksiyonun önemini anlatmak üzere burada yayınlamaktayız.

Bazı Sicil Defterlerinin Mukaddimeleri

24 no.lu Defter:

قد وقعت هذه الصكوك والسجلات في نوبة تراب اقدم العلماء العظام
ابو السعود بن محمود القاضي بياغچه سراى المحروسة في عصر سليم كراى خان
ابن بهادر كراى خان خلد الله خلافته الى انقراض الدوران سنة ثمانين و ثمانمائة
والف من الهجرة النبوية عليه افضل التحية تحريراً في اوائل شهر جمادى الاولى
توكلى على خالقي عفى عنه العاقى بمنه وكرمه العاقى
محكمة متعلقة ناحية سجلا تيدر سلفمز مصطفى افندى وفقيرك تبلى وقتلرنده
تدوين اولتمشدر

(v. 1)

³ Bu mikrofimler, 24 Mayıs 1995'de T.C. Dışişleri Bakanlığı eliyle teslim alınmış ve Bilkent Üniversitesi Halil İnalcık Koleksiyonuna konmuştur. Araştırmacıların incelemesine açılmak üzere düzenlenmektedir. Bilkent Kütüphanesinin izniyle, Devlet Arşivi ve Kurumları, buradan mikrofimlerin kopyalarını alabilirler.

⁴ Leningrad'daki asıl koleksiyonu görmüş olan Çobanzâde'nin I. ciltten naklettiği Rusça not gösteriyorki, koleksiyon bu ciltle, yani 1613 yılı ile başlamaktadır. Çobanzâde son cildin tarihini vermemiştir.

25 no.lu Defter:

في زمن مراد كراي خان ابن مبارك كراي سلطان ابن سلامت
كراي خان ابراهيم المبتلي بقضاء قره صو في غرة شهر رمضان المبارك
لسنة ١٠٩٤

(s. 1)

قد سوده في زمن حاجي كراي خان بن قريم كراي سلطان
ابن سلامت كراي خان عبد العلام المبتلي بقضاء قره صو المحمية قد وقع
الضبط و التحرير في يوم خامس عشر من شهر صفر الخير لسنة خمس وتسعين
والف من هجرة من له العزو الشرف تم بالخير لسنة ١٠٩٥ خلافة حاجي كراي
خان ادام الله عمره لسنة ١٠٩٥

(s. 86)

.... في زمن سليم كراي خان ابن بهادر كراي خان في نوبة
احمد المبتلي بقضاء قره صو في غرة محرم ١٠٩٦

وقعت هذه الصكوك المرعية والسجلات الشرعية في نوبة العالم الفاضل
السيد عارف افندي القاضي بالجند المنصور الخاني وفي سلطنة اكرم الخاقان سليم
كراي خان ابن بهادر كراي خان ابدالله تعالى عمره ودولته الى انقراض الدوران
لسنة تسع وتسعين والف من غرة جمادى الاولى

72 no.lu Defter

اعوذ بالله من الشيطان الرجيم بسم الله الرحمن الرحيم رب يسر ولا تعسر
رب تم بالخير قد وقعت هذه الجريدة الشرعية والصكوك المرعية في نوبة اضعف
العباد فتح الله القاضي بياغچه سراي المحروسة عفى عنه العاق وفي سلطنة اشجع
الزمان السلطان ابن السلطان ارسلان كراي خان ابن دولت كراي خان ابدالله
دولته الى انقراض الدوران جرى ذلك وحرر في اليوم التاسع من جمادى الاخر
سنة ثلث وستين ومائة والف

(v. 1)

B E L G E L E R

1

خانلق کتابدن قانون بو علی سینا الحاج شیخ افندی [یه] ویریلوب غفلت
اولئیه دیو کتب اولندی

2

حاجی احمد اغا ییلقیجیسی اورتان اودقان بن عبدالله مجلس شرعه دیوان
کونیندن عثمان بن باقی نام کمسنه محضرنده تقریر کلام ایدب نهر صالحیرده
چاچاینکی جماعتندن قولبکی بن قوشای نام کمسنه کندو ملکنندن اولان اله
ایاق قلعه سی تربیه سندن طوغمش کوك اله باشلی آتن بکارعی ایچون ویرمش
ایدی یلقیدن کچن سنه سرقة اولئمش ایدی مزبور قولبکنک مزبور کوك اله باشلی
آتن اشبو عثمان النده بولدم بالشرع طلب ایده رین مالکی بنم حفظمده ایکن
سرقة اولئغین بندن طلب ایده جکدر حالا غزاده در بن طلب ایدرین سؤال
اولنسون دیومزبور وصفلو عثمانده اولان آتی احضار ایتدیروب اشبوآندر
دیودعوی ایتدکده مزبور عثماندن سؤال اولندقدده اشبوآتی مزبور قریه دیواندن
حیدر غازی بن محمد شاه دیوانه بر آت ویروب اول بکابو آتی ویردی واون
فلوری دخی ویرجک ایدی بونندن غیری نسنه بلمزین دیو مدعای سالف
الذکری انکار ایدیجک مدعی مزبور اورتان اودقانندن مدعاسنه موافق بینه طلب
اولندقدده جماعت چاچا ینککدن نوری بلی بن جانبای وجماعت قوکرآندن محمد
صوفی بن اخمار حافظ مدعای مزبوره موافق اداء شهادت شرعیه اتدکلرنده
شهادتلی حیز قبولده واقعه اولوب مزبورات مزبور عثمان الندن الیویریلوب راعی
مزبور اورتان اودقانه تسلیم ایتدیرلدوکی غب الطلب کتب اولندی تحریراً فی
التاسع والعشرين من رمضان المبارك سنة اثنين وعشرين والف

شهود الحال : عثمان يازيحي هاشم افندي عبد الجبار ابن سفر خليفه
المؤذن خسرو بن عبدالله وغيرهم

Ö Z E T : Yılkıcı Ortan (?) Odkan, Koşay oğlu Kulbeği'ne ait Gök Alabaşlı atın bir yıl önce sürüden çalınmış olduğunu, sonra atı Divan köyünden Osman elinde bulduğunu, sahibinin atı kendisinden isteyeceğini ifade ederek atın kendisine teslimini istiyor; at getiriliyor, davacı o at olduğunu söylüyor; Osman'a sorulduğunda ben bu atı Divan köyünden Haydar Gazi'den karşılığında bir at verip aldım, ayrıca bana on flori verecekti, bundan başka bilgim yoktur, yanıtını veriyor. Bunun üzerine at çobanından kanıt isteniyor. İki kişi onun iddiasına tanıklık ediyorlar, Şeriat kurallarına uygun olarak yapılan bu tanıklık üzerine kadı atın at çobanına verilmesine hüküm ediyor ve atın ona verildiği sicile yazılıyor.

Y O R U M : At sahibi seferdedir, giderken atını bakmak üzere yılkıcı Ortan'a bırakmış. Yılkıcı, at sürüsü sahibi Hacı Ahmed Ağa'nın yılkıcısıdır. Kırım Türk-Tatar yüksek sınıfının en önemli serveti at sürüleridir. Hacı Ahmed Ağa'nın bir at sürüsü vardır ve sefere gidenlerin atlarını da saklamak üzere sürüsüne almaktadır. *Gök Alabaşlı* adı verilen çalınmış at, besbelli bir cins atur, değerlidir. Davalı atı kendisinin çalmadığını, köylüsü Haydar Gazi'den aldığını iddia ediyor. Bu zat, Divan Köyüne adını vermiş önemli bir kişi olmalıdır. Her ne ise, kadı, tanıkların tanıklığı üzerine atı yılkıcıya geri verdiriyor.

جانبك كراى خان سوزم

قدوة القضاة والحكام عمدة الولاية الاسلام بالفعل كوزلو افنديسى
 وقره صو افنديسى وفرحكرمان قاضيسى وقرم افندسى وسایر قضاته باسرههم
 اعلام يرليغ شريف اولدرکه قضاالركوزده كندكوز اوليوب سجل و حجتده
 و رسم قسمته حد محدوددن زياده تعدى اوزره حرکت ايدنلرى استخدام و نائب
 ايلدكلركوز مسموع شريفمز اولوب بيوردم که من بعد نفس قضاكوزده
 بالذات كندكوز مصالح مسلمينه مقيد اولوب كندكوز اولمدقچه اهل علم
 وصاحب حلم و كتب سجلات و قسمت خصوصلرته رسوخ اوزره اولنلرى
 استخدام ايدہ سز و زياده تنبيه ايدوب سجله سكر اقچه و صورته اوتوز ايكي
 اقچه و قسمت مواريثده قرقده بردن بر اقچه زياده الميوب محضريه دخى بيله
 حساب اولنه بوندن [غيرى] يافته اقچه سى ديو الميه لر و عتاق نامه يه برغروشدن
 زياده الميه لر و وجه مشروح اوزره نائيلركوزه محکم تنبيه تاكيد ايدہ سز
 و كندكوز دخى تحت قضاكوزده اولان فقرا ايله منوال مشروح اوزره معامله ايدہ
 سز و رسوم و عوايدده تعدى ايلميه سز شويله که ذكر اولناندن زياده فوق العاده
 رسومدن و عوايددن طمع خامه دوشوب تعدى اولنه سبب عزلكر بيلوب اكا
 كوره اجراى شرع شريفده مجد و ساعى اولاسز ناييكز ايتدكلرى محضا كندكوزه
 عايد اولوب كنديلركوز مؤاخده اولورسز نائب بهانه اولمق احتمالى يوقدر منوال
 مزبوردين نائيك تعديسى دخى موجب عزلدر شويله بيله سز بو مقوله كمسنه لرى
 استخدام اتميه سز قضا كوزه كندكوز مقيد اوله سز و مرسوماتدن (موهرياتدن)
 و حكم اولناندن مطلقارسم ديو [نسنة] الميه سز و نائيلركوزه تنبيه ايدوب بهره
 الدرديه سز همان سجل اقچه سى صورت اولورسه صورت سجله اوتوز ايكيدير
 بوندن زياده التمه و وصيت و وقف و بدل اقچه لرندين دخى رسم سجل ديو
 بر حبه الميه سز والدرديه سز و ناييكز ايدہ سبب عزل بيله سز اكاكوره
 مقيد اوله سز شويله بله سز ديو يرليغ شريف ويرلدى تحريراً فى اواخر صفر المظفر
 سنه ۱۰۲۱ (Cilt I, v. 22)

Ö Z E T : Canbek Giray Han'ın yarlığı, 1021 Safer sonları/1612 Nisan sonları.

Gözleve, Karasu, Ferah-Kerman, Kırım ve öteki kadılıklara gönderilen bu yarlğda, mahkemelerde kadıların halkın işlerini nâiblerine bıraktıkları ve bunların sicill, hüccet ve resm-i kısmet harçlarını haddinden ziyade aldıkları belirtildikten sonra kadıların işleri kendileri görmeleri, nâib kullanmak gerektiğinde bilgili ve insafli kimseleri seçmeleri emredilmekte ve alınacak resimlerin hadleri saptanmaktadır. Buna göre resimler:

<i>Sicill için</i>	8
<i>Sûret için</i>	32
<i>Kısmet-i mevâris için</i>	kırk akçada 1 akça
<i>Itaknâme için</i>	1 kuruş

Bu resimlerden başka, fazladan *muhziriye* ve *yafıa akçası* adıyla para alınması yasaklanmıştır. Hükümlerden ve mühür gereken belgelerden resim alınmaz; vasiyet, vakf ve bedel akçası da resimden muaftır. Bu emre aykırı olarak fazla resim alan kadıların azl olunacağı bildiriyor. Nâiblerin davranışlarından kadılar sorumludur,

Sicill : bugün noterlerin yaptığı hukukî tescil işidir.

Sûret : mahkeme defterine kayıtlı sicil kopyası istenirse ayrıca resim verilir.

Kısmet-i mevâris: mahkeme yoluyla yapılan miras taksiminde akça üzerinden değerlendirilen mallar ne kadar bir yekûn tutarsa bunun kırkta biri resim olarak alınır.

Muhziriye: miras taksiminde ilgilileri mahkeme huzuruna çıkaran muhızır için ayrıca bir resim istenmesi âdet olmuşsa da, bu yasaklanmıştır. Keza yasaklanan *yafıa akçası* miras taksiminde verilen belge için alınan bir resim olmalıdır.

Mahkeme defterlerine kaydolunan *vasiyyet* ve vakıfdan resim alınmaması emrolunmuştur.

Y O R U M : Bu yarlğı gönderen I. Devlet Giray Han'ın torunu II. Canbek (Canibeg) Giray Han 1610-1623, 1624 ve 1627-1635'de üç defa Kırım tahtına çıkmıştır. Yarlğ, 1612 Nisan tarihi taşıdığına göre ilk hanlığına atır. Mahkemede kadı tarafından alınan resimler, gerek Kırım'da gerekse Osmanlı imparatorluğunda halkın en çok sızlandığı konulardan biri idi. Hükümdarların halka âdil görünmek amacı ile bu gibi resimleri bir düzen

altına almak için kanunlar çıkardıklarını ve bazan son derece sert önlemlere baş vurduklarını biliyoruz. Yıldırım Bayezid'in kadıları bir evde toplayıp yakmak istediği hakkında, Anonim *Tevârih-i Âl-i Osman*'da bulunan halk rivâyeti bu bakımdan ilginçtir. Osmanlı padişâhlarının kadıları teftiş için vilâyetlere gönderdikleri müfettişlerin raporları Topkapı Sarayı arşivinde ortaya çıkmıştır. Mahkeme resimlerini düzenlemek üzere Fatih Mehmed, Kanunî Süleyman ve I. İbrahim tarafından çıkarılmış kanunlar tarafımızdan özetlenmiştir⁵. Bu gibi düzenlemelerin, özellikle, hükümdarların kamu oyunu kazanmaya muhtaç oldukları dönemlerde çıkarıldığını saptamaktayız. Osmanlılara öteki hanlardan daha çok tâbîlik gösteren Canbek Giray Han, Kırım'da mırzalara karşı halkın sevgisini ve desteğini kazanma gereğini anlıyordu.

Bu yarığda kadıların işleri, atadıkları nâiblere bırakıkları belirtiliyor. Kadılar, merkez kaza mahkemelerinde ve nâhiyelerdeki mahkemelerde kendilerine vekil olarak nâib tayin ederlerdi. Bu nâibler, onlara karşı sorumlu olup hükümet karşısında onların davranışlarından yalnız atayan kadı sorumlu olurdu. Bilgisiz ve açgözü nâibler adâlet düzenini bozan başlıca sebeplerdendi. Çoğu zaman kadıların, fazla resim toplamakta onları kullandıkları da bir gerçektir. Halkı soymakta onlar işbirliği halinde idiler. Evliyâ Çelebi, kadıların gelirinden söz ederken, her şehir ve kasabada onların adâletle şu kadar, zulümle onun iki üç katı gelir topladıklarını kaydetmiştir. Canbek Giray'ın yarığı, kuşkusuz bu gibi kötüye kullanmaları önlemek için çıkarılmış kanun niteliğinde bir hükümdar emridir.

Bu yarığdan Kırım Hanlığında *efendi* unvanı taşıyan büyük kadıların Gözleve (Közlev), Karasu, Farah-Kerman ve Kırım şehirlerinde bulunduklarını öğreniyoruz.

Bu hanlık yarığında belirlenen mahkeme resimleriyle I. İbrahim (1640-1648) zamanında Osmanlı mahkeme resimleri karşılaştırıldığında:

	Osmanlı (akça olarak)	Kırım
Sicill	12	8
Sûret	32	25
İtâknâme	66	1 guruh (125 akça)
İmza	12	-

⁵ "Adâletnâmeler", *Türk Tarih Belgeleri Dergisi*, II/ 3-4 (1967), 78.

Gazi Giray Han Yarlğı, 1609 Haziran

بويرليغ بليغ سعادت تبليغمز الوب تورغان عمومك لوركان (؟) عبدی
 اغا وجانم ورمضان وحمزه وبالی وديكر بالی و محمد و مصطفى واحمدیك
 وسفربيك وغير بيوك وكوچك وعلى بك وبراك كوله اهاليسندن عموما اعيانی
 بوندن اسبق درسعادتكمه كلوب صاری قیاساكتلرندن دعاكویلریمز دن یعقوب شیخ
 وحاجی محمد خلیفه و غیریلرندن شکایت ایدوب خلاف شرع وخلاف قانون
 قیونلریمزدن هر قوزی قیونندن قیون باشنه برر اقچه قیون حقى المق استرلر قانون
 اوزره ششلك ویرردك زیاده بر نسنه ویرمزیدك بدعت سیئه احداث ایدوب
 بزى رنجیده ایدرلر زمان عدالتكزده اولماسون رفع اولماسن رجا ایدروز والا ظلم
 صریحدر و بدعتدر دیو اظهار تظلم اتدوكلری باعثدن بدعت سیئه اولدوغى
 معلوم پادشاهانم اولمغین مجدداً امرشریفم ویردوم ویوردومكه بالفعل قاضى
 عسکریمز اولان اعلم العلماء وافضل الفضلاء عبدالله افندی زید فضله اشبو حکم
 شریفم سجل ایدوب شرع شریف طرفندن دخى مؤکد صورت سجل ویروب
 ششلكدن زیاده بر اقچه وبر حبه بر نسنه ویرلمیه اول بابده براق آلئ و اوتوز
 سکاننك قیونلرینه وجميع قیونلردن زیاده قیون حقى طلب اولئیه بو دیارده قیون
 حقى اولدوغى بالذات کندی معلومزدر برخان زماننده اولش دکلدر بزوم
 زمانزده دخى اولمزدر هرکیم احداث ایدرسه کندوسنه ایودکلدر بروجهله
 وبرطریقله قیون حقیچون درسعادتدن یرلیغ النورسه عمل اولئیه اشبو
 امرشریفمله عمل اولنه هرکیم مخالفت ایدرسه حقندن کلنور شویله یله لر علامت
 شریفمه اعتماد قیلالر تحریراً فی اوایل شهر ربیع الاول سنه ثمان عشرة والف
 بمقام باغچه سراى

(Cilt I, v. 83)

Ö Z E T : Barak-Köle köyü ileri gelenleri hanlık divanına gelip koyun ve kuzu başına bir akça *koyun-hakkı* alınmasından şikâyet ederler. Evvelce âdet olarak yalnız (sürü başına) bir şişlik (şişek ?) verilir, başka bir şey verilmezken, Sarıkaya'dan ulemadan Yakub Şeyh ve Hacı Mehmed Halife ve baş-

kaları koyun başına bir akça almak isterler. Halk bunun Şeriata ve kanuna aykırı bir bid'at olduğunu ileri sürerek kalkmasını isterler. Bunun üzerine Han bu yarlığı Kadiasker Abdullah Efendi'ye göndererek şişlikten başka hiç bir şey verilmemesini emreder ve böyle bir vergi alınmasını kesin biçimde yasak eder; almak isteyenlerin cezalandırılacağını ilân eder. Yarlığ Kadiasker tarafından mahkeme defterine tescil olunacak ve isteyene bundan bir kopya verilecektir.

Y O R U M : Kırım'da, Osmanlı ülkesinde olduğu gibi, *koyun hakkı* olarak koyun başına yarım veya bir akça vergi alınmasına kalkışılmıştır. Kırım'da eskiden beri yalnız bir *şişlik* verilirmiş (burada *şişlik*, Osmanlıca'daki *şişek*, yani iki yaşındaki koyun olmalıdır). Moğol vergi sisteminde böyle bir vergi vardı. Osmanlılarda *koyun resmi* ve başka adlar altında 15. yüzyılda 3 koyuna bir akça, 16. yüzyılda iki koyuna 1 akça, daha sonra bir koyuna bir akça olarak koyun vergisi alınagelmıştır⁶. 16. yüzyıl sonlarında Kırım'da Gazi Giray II (1588-1596) ve halefi Canbek Giray dönemlerinde Osmanlı kurumları, âdetleri, özellikle ulema vasıtasıyla hızla yayılmakta idi.

Vergi sorunu, yerleşmiş âdet ve çıkarları ilgilendirdiğinden tabii sert tepki doğurmakta idi. Köylerde Tatar ileri gelenleri, bunların arasında Hanlık sarayı hizmetlileri ağa ve beyler bu tepkide önde gelmektedirler. Vergi, *zulüm* ve *bid'at* olarak protesto edilmektedir. Şeriat ve kanuna aykırı olduğu doğru olmasa bile (koyun resmi örfi, yani devletin koyduğu bir vergidir), haklı çıkmak için yine de meşruluğun temeli sayılan bu iki hukukî esasa baş vurulmaktadır. Han, şikâyetleri tümüyle haklı bularak "bu diyarda *koyun hakkı* olmadığı bizzat kendi ma'lûmumuzdur, bir han zamanında olmuş değildir, bizim zamanımızda dahi olmazdır, her kim ihdâs ederse kendüsine eyi değildir" diye kesin bir dille vergiye karşı olduğunu ve kaldırdığını ifade etmektedir. Han'ın, yarlığı Kadiasker'e gönderilip onun sicillerinde tescil

⁶ Osmanlılarda eski kanunlarda *koyun-hakkı*, *koyun-resmi*, *koyun bacı*, *koyun âdeti*, *koyun degûri* adı altında anılır. Fâtih kanunnamesinde üç koyuna 1 akçadır. 16. yüzyılda çoğu yerde (Ö.L.Barkan, *Osmanlı İmparatorluğunda Ziraî Ekonominin Malî ve Hukukî Esasları*, I. Kanunlar, İstanbul 1943, 1528 tarihli Kütahya Kanunu: 24 m. 5; Nigebolu, Kanunî dönemi, 269 m. 13; Kayseri 1500, 57 m. 6)iki koyuna bir akça alınır. Sefere gitmeyen Kocacık yörûğü 3 koyuna bir akçe verir. Moğol âdeti Anadolu'da devam etmiş görünmektedir. Sürüden *yatak resmi*, yaylak resmi veya kışlak resmi olarak bir koyun alınır. *Yaylak resmi* ve *kışlak resmi* bir timara dışından gelen 300 koyunlu her bir sürüden bir koyun olarak alınır. Zülkadirli beyleri bayramda her sürüden bir koyun alırlarmış. Osmanlılar bunu kaldırdılar (Barkan, Bozok: 128 m. 44). Üçyüz koyun bir sürü sayılır (Barkan1584, 50 m. 10).

olunmasını istemesi bunun bir kanun sorunu olmasındandır. Osmanlı idaresinde devlet kanun ve tüzüklerini uygulamada kadılar sorumlu idiler. Kanun sicille yazılır ve özel kişiler istediğinde kadının resmî onayı ile kendilerine bir sûret (kopya) verilirdi.

5

Yer anlaşmazlığı konusunda kadı hükmü

اولدرکه جماعت اص اهالی سیله منای اهالیسنک یر خصوصنده نزاعلری اولوب خان حضرتلرینک امر شریفی ایله ازرنه وارلدقده منای اهالیسندن باشلیق قوشای بن آق چوره و جارلغاش بن قولبکی وسایلری جماعت اص اهالیسندن تورمش بن کوچک واسن چوره بن مصطفی وسایلرین احضار ایدوب آقای محمد افندی تعیین ایدن سنوردن ماعدا ایکی طرفنده ایکی قطعه یر دخی بزم ملکمزدر بو اص غصباً برقاق [یلدر] ضبط ایدوب اکمشدر سؤال اولنسون دیدکده اص ادملرندن سؤال اولندقده انکار ایله جواب ویرجک مسفور منای اهالیسندن بینه طلب اولندقده جماعت قیچاقدن تمرین موسی و جماعت مونیراحافظدن شعبان بن دوین و جماعت جوندلایدان اقمده صوفی ابن جان توغان حاضرین اولوب دیدلر که اشبو ایکی طرفده اولان ارض شرقاً اسمعیل جک اودرسنه منتهی وغرباً طریقہ منتهی اشبو حدود ایله محدود ارض منای اهالیسنک ملکی در حسام افندی حکم اتمشدر بزلر شاهدلریز شهادت دخی ایدریز دیجک شهادتلری بعد التزکیه قبول اولنوب منای اهالیسنه حکم اولندی تحریراً فی شهر جمادی الاولی سنه اثنین وعشرین والف

شهود الحال : عبدالله افندی الواعظ قریة چرکز عبدالغازی الامین قریة قوکرات اسن قول بن دلی صوفی عیسی صوفی بن اقامات قریة اسماعیل مصطفی صوفی امین افنجی قریة چرکز

Ö Z E T : As cemaatiyle Manay ahalisi arasında tarla konusunda anlaşmazlığın çözülmesi için Han'ın emri üzerine kadı, iki tarafın temsilcilerini mahkemeye çağırıp tanıkları dinledikten sonra sınırın iki tarafında iki kıta yerin Manay ahalisine ait olduğuna hüküm ediyor.

Y O R U M : Çok eski bir Kafkas halkı olan As cemaati bir klan olarak görünüyor. Bu tarihte bunlar Kırım Tatarı ile kaynaşmış Müslüman bir halk olmakla beraber ayrı etnik bir cemaat birliğini koruyor. Taşındıkları adlar Küçük Oğlan, Turmuş, Mustafa oğlu Esen Çora ilginçtir. Gerek As gerek Manay halkının tarım yapıkları açıktır. İlginç olanı, toprağın, cemaatin toplu ortak mülkiyetinde gösterilmesidir. Belgede iki başka cemaat, Cemaat-i Kıpçak ve Cemaat-i Cundlaydan diye anılmıştır. Tanıklar arasında Çerkez köyü vâizi Abdullah efendi, yine aynı köyden Mustafa Sofî, Kongrat köyünden Abdulgâzî anılmaya değer.

6

محروسة كفه ده كول جامعى محله سى ساكنلرندن احمدىك ابن نصوص
الجندى محروسة طربزون ده اشاغى حصارده بازار قپوسى مسجد محله سى
ساكنلرندن دركاه عالى يكچريلرندن رئيس سفينه اسحق پاشا بن حسين ايله
مجلس شرعه حاضران اولوب اشبو اسحق باشه بر شايقه كميسنه نولن ايله طوز
تحميل ايدوب طرابزوننه كوندرمش ايدم مزبور طوزمى حقلشوب حالا اسحق
پاشه ده برجه علاقهم قالمدى ديو بالطوع الصاف اقرار واعتراف ايدوب بالمواجهه
مزبور اسحق باشه مزبور احمدىكك جميع كلامن تصديق ايدوب ماهو الواقع
على وقوعه قيد اولندى تحريراً فى ٢٨ ربيع الاول لسنة احدى وعشرين. والف

شهود الحال : مولوى افندى ابن رجب جعفر باشه ابن عبد الله
محمدىك ابن عبد الله من طربزون سرور بن عبد الله المحضر

(Cilt 1)

Ö Z E T : Kefe'li sipâhi Ahmed Bik, gemi kaptanı Trabzonlu yeniçeri İshak Beşe'nin şaykasıyla Trabzon'a tuz göndermiş, aralarındaki navlun anlaşmasına göre hakkını aldığına dair sicill.

7

ضربخانه اوستنده اولان يهودى هارون ولد ياقو مجلس شرعه كلوب
خلقدن ضربخانه يه ضرب ايچون كومش ويرن الحاج فرح بالى ومحمد ومحمد
الحاج سيد موسى ولداسلان ومراد ولد بو ياجى و اوک ولد مهب اوراهم ولد
براخه وغيرى ايله حاضرون اولوب ضربخانه باغچه سرايدن كوزلوه قالمغه
فرمان پادشاهى اولمش اشبورنجيرلرك ضرب ايچون ويرلش المده درت يوزطقسان
ايكى چبوق كومشلى واردر واستاد النده دخى بر مقدار كومشلى واردر
مزبوره ۴۹۲ چبوق اندن غيردر كوزلوده مزبورونك حقلرين تسليم ايده رين
ديو مقر اولوب و مزبورون دخى تصديق ايدوب ما هوالواقع قيد اولندى تحريراً
فى واسط جمادى الاولى لسنة ۱۰۲۱

شهود الحال : محمد چلبى [امين] ضربخانه احمد چاوش ابن عبدى خواجه
پرويز بن عبدالله غيرهم

(Cilt 1)

Ö Z E T : Han'ın emriyle darbhanenin Bahçesaray'dan Gözleve'ye kalkması üzerine bazı Yahudilerin para basımı için darbhaneye verdikleri 492 adet gümüş çubukları ve usta elindeki gümüşler üzerindeki haklarının darbhaneye bakan Yahudi Harun tarafından Gözleve'de verileceği hakkında güvence veren bir sicill.

8

شكر يازيجى ابن محمد عبدالجبار المؤذن ابن امّ سفر

قلعه يهودى لرندن اولان اليا يهودى ولد زرع يهودى و اورام يهودى ولد
براها يهودى مجلس شرعه حاضرون اولوب مذکور اليا مرقوم اورام محضرنده
تقرير كلام ايدوب برقطعه ملك خاصم اولان ارض كه قبله طريق عامه منتهى
و شرقاً اناييم چشمه سى و شمالاً نفس نهره منتهى و غرباً محمود چلبى باغچه سنه

منتهی [در] ذکر اولنان محدود بر قطعه ارضی مشار الیه اورامه هبه صحیح ايله هبه ایلدم اولدخی حالیا سب بلعقار ايله قبض ایلدی بعد الیوم بنم ملکمدن چقوب اورام ملکنه داخل اولوب ارض مرقومه عوض مزبور اورام بکا بر تللی خاره قماش برطونلق قریزی کچه ورب بن دخی عوض مرقومی الدم دیدکده المزبور اورام دخی الیا المرقومک بالمواجهه جمله کلماتنی تصدیق و جمله اقوالنی تحقیق ایدیجک بالطلب قید سجل اولندی تحریراً فی ۱۶ ربیع الآخر سنه ۱۰۲۲

(Cilt 1 v. 5)

Ö Z E T : Yahudi İlya Yahudi Avram'a bir araziyi kendi toprağı gibi (sebb b'l-'akâr) kullanılmak üzere hibe ediyor ve karşılığında bir telli hare kumaş ile bir elbiselik kırmızı yünlü kumaşı ivaz olarak alıyor. Bu işleme dair sicill.

9

Eflaklı bir esirin âzâdlık davası

مرحوم مرقوم محمد اغانک ابناء کباری مزبورون حسن و یونس و مرتضی و اولاد صفاری و صیلری مزبوران الحاج حسین و حضر باشه و بیوک قزلی و زوجه سی وکیللری مزبور عمر چلبی و الحاج علی و یونس محضرلرنده کنعان نام افلاقی الاصل غلام تقریر کلام ایدوب مرحوم غازی کرای خان و فاتندن صکره افندم مرحوم مرقوم محمد استانبوله واردقده استانبوله بنی اعتاق اتمش ایدی و صکره استانبولدن ینه باغچه سرایه کلدکده مدبر اول دخی دیمش ایدی عتقم طلب ایدرم سؤال اولنسون دیوب

(Cilt, v. 10)

7

ضربخانه اوستنده اولان يهودى هارون ولد ياقو مجلس شرعه كلوب
خلقدن ضربخانه يه ضرب ايچون كومش ويرن الحاج فرح بالى ومحمد ومحمد
الحاج سيد موسى ولداسلان ومراد ولد بو ياجى و اوک ولد مهب اوراهم ولد
براخه وغيرى ايله حاضرون اولوب ضربخانه باغچه سرايدن كوزلوه قالمغه
فرمان پادشاهى اولمش اشبورنجيرلرك ضرب ايچون ويرلش المده درت يوزطقسان
ايكى چبوق كومشلى واردر واستاد النده دخى بر مقدار كومشلى واردر
مزبوره ۴۹۲ چبوق اندن غيردر كوزلوده مزبورونك حقلرين تسليم ايده رين
ديو مقر اولوب و مزبورون دخى تصديق ايدوب ما هو الواقع قيد اولندى تحريراً
فى واسط جمادى الاولى لسنة ۱۰۲۱

شهود الحال : محمد چلبى [امين] ضربخانه احمد چاوش ابن عبدى خواجه
پرويز بن عبدالله غيرهم

(Cilt 1)

Ö Z E T : Han'ın emriyle darbhanenin Bahçesaray'dan Gözleve'ye kalkması üzerine bazı Yahudilerin para basımı için darbhaneye verdikleri 492 adet gümüş çubukları ve usta elindeki gümüşler üzerindeki haklarının darbhaneye bakan Yahudi Harun tarafından Gözleve'de verileceği hakkında güvence veren bir sicill.

8

شكر يازيجى ابن محمد عبدالجبار المؤذن ابن امّ سفر

قلعه يهودى لرندن اولان اليا يهودى ولد زرع يهودى و اورام يهودى ولد
براها يهودى مجلس شرعه حاضرون اولوب مذکور اليا مرقوم اورام محضرنده
تقرير كلام ايدوب برقطعه ملك خاصم اولان ارض كه قبله طريق عامه منتهى
وشرقاً انانيم چشمه سى و شمالاً نفس نهره منتهى وغرباً محمود چلبى باغچه سنه

منتهی [در] ذکر اولنان محدود بر قطعه ارضی مشار الیه اورامه هبه صحیح ایله هبه ایلدم اولدخی حالیا سب بلعقار ایله قبض ایلدی بعد الیوم بنم ملکمدن چقوب اورام ملکنه داخل اولوب ارض مرقومه عوض مزبور اورام بکا بر تللی خاره قماش برطونلق قریزی کچه ورب بن دخی عوض مرقومی الدم دیدکده المزبور اورام دخی الیا المرقومک بالمواجهه جمله کلماتنی تصدیق و جمله اقوالنی تحقیق ایدیجک بالطلب قید سجل اولندی تحریراً فی ۱۶ ربیع الآخر سنه ۱۰۲۲

(Cilt 1 v. 5)

Ö Z E T : Yahudi İlya Yahudi Avram'a bir araziyi kendi toprağı gibi (sebb b'l-'akâr) kullanılmak üzere hibe ediyor ve karşılığında bir telli hare kumaş ile bir elbiselik kırmızı yünlü kumaşı ivaz olarak alıyor. Bu işleme dair sicill.

9

Eflaklı bir esirin âzâdlık davası

مرحوم مرقوم محمد اغانک ابناء کباری مزبورون حسن و یونس و مرتضی و اولاد صغاری و صیلری مزبوران الحاج حسین و حضر باشه و بیوک قزلری و زوجه سی وکیللری مزبور عمر چلبی و الحاج علی و یونس محضرلرنده کنعان نام افلاق الاصل غلام تقریر کلام ایدوب مرحوم غازی کرای خان و فاتندن صکره افندم مرحوم مرقوم محمد استانبوله واردقده استانبوله بنی اعتاق اتمش ایدی و صکره استانبولدن ینه باغچه سرایه کلدکده مدبر اول دخی دیمش ایدی عتقم طلب ایدرم سؤال اولنسون دیوب

(Cilt, v. 10)

Ö Z E T : Mehmed Ağa sağlığında Gazi Giray Han'ın vefatından sonra İstanbul'a gittiğinde Eflak asıllı kölesini âzâd etmiş, Bahçesaray'a dönünce onu müdebber yapmış (yani belli bir hizmeti belli bir zaman içinde gördükten sonra özgür olmasını şart koşmuş). Mehmed Ağa ölünce köle, oğullarının (mirascı olarak kendi üzerinde hak iddia etmelerini önlemek üzere) dava açıp âzâdlığını tescil etmek istiyor.

10

At satışından borç üzerinde uzlaşma

قرية قوكرات ساكنلرندن الله قلى بن على حسن بن ياركلى يه اتوز التونه
برآت بيع اتمشدم آقچه سنى سفردن كلوب ويرجك ايدى توقزن الدم باقى سن
طلب ايدرین اون بش التونه صلح اولنوب ... فى ۳ شهر جمادى الاول
سنه ۱۰۲۱

(Cilt 1, v 19)

Ö Z E T : Kongrat köyünden Allahkulu, Yargeldi oğlu Hasan'a otuz altına bir at satmış, dokuz altın peşin, kalanını seferden dönüşte ödemek üzere. Sefer dönüşü Allahkulu parasını almak için dava açıyor, onbeş altına sulh oluyorlar.

11

Bir borç davası

كفه ده جامع كبير محله سندن بالش چلبى مرحوم سلامت كراى خان
حضرتلرينك قوللر اغاسى اشمحمد اغابن قراکوز الحاجك كتخداسى على قلیج
بن عبدالله مجلس شرعه احضار ایدوب مزبور اشمحمد اغاده اوچیوز فلورى حقم
اولوب قرق بش فلوريسن نقدویروب ایکی یوز التمش فلوريسندن التمش فلورى يه
ماجرى الاصل برشبان غلام وایکیوز فلوريسنه درتیوز عدد قیون بيع
ایدوب جمادى الاول ۱۰۲۱

(Cilt 1, v. 20)

Ö Z E T : Kefe'de Camiikebir mahallesinden Baliş Çelebi, Selâmet Giray Han'ın kullar-Ağası İsmehmed Ağa'nın kethüdası Ali Kılıç'ı, alacağı 300 flori için dava ediyor; borçlu 45 florisini nakit vermiş. 60 florisini için Macar as-

lından genç bir köle ve 200 florisi için 400 koyun vermesi koşulu ile anlaşılıyorlar.

12

Gazi Giray Han'ın Kızı Melek Sultan Hânî'nin Azametşah Mirza ile nikâh ve mehr sözleşmesine dair sicill

مرحوم و مغفور غازی کرای خان حضرتلرینک صلیبیه سی ملک سلطان
خانی جانبندن تزویج اتی یه وکالتی مؤید غازی بیک ابن پیر احمد وصفا بن سعدی
شهادتلی ایلہ ثابتہ اولان تین محمد ویوان ابن اوکش ایلہ عظمت شاه میرزا
ابن اسنی بیک جانبندن مشار الیہا خانی بی تزوجہ وکالتی شعبان بن یوسف
وبای محمد بن کوسترہ شهادتلی ایلہ ثابتہ اولان بیرام علی بیک بن رجب
مجلس شرعہ حاضران اولوب مشارالیها ملک سلطان خانی بی مسفور عظمت شاه
میرزایہ وکیللری تزویج و تزوج ایدوب بیک فلوری و بیک غروش و بیک تنکہ
و بیک اقچه مهر مؤجل تسمیہ ایلدکلری منوال مسفور اوزره نکاح عقد
اولندوغی قید سجل اولندی

شهود الحال : الحاج حسین ابن قاسم دده ابن عبدالله
منصور ابن بالی پرویز بن عبدالله و غیرهم

(Cilt 1, v. 58.)

Ö Z E T : Melek Sultan Hânî'nin vekilleri Tin Mehmed ve Yavan'ın vekâletleri Gâzî Bik ve Safa tanıklığı ile saptanıyor; Esen Bik oğlu Azametşah'ın vekilleri Bayram Ali Bik'in vekâleti de Şaban ve Bay-Mehmed'in tanıklığı ile saptanıyor; vekiller nikâhı kıyıyorlar ve Melek Sultan Hânî için bin flori, bin gurus ve bin tenge ve bin akça *mehr-i müeccel* tayin olunuyor.

Ö Z E T : Mehmed Ağa sağlığında Gazi Giray Han'ın vefatından sonra İstanbul'a gittiğinde Eflak asıllı kölesini âzâd etmiş, Bahçesaray'a dönünce onu müdebber yapmış (yani belli bir hizmeti belli bir zaman içinde gördükten sonra özgür olmasını şart koşmuş). Mehmed Ağa ölünce köle, oğullarının (mirascı olarak kendi üzerinde hak iddia etmelerini önlemek üzere) dava açıp âzâdlığını tescil etmek istiyor.

10

At satışından borç üzerinde uzlaşma

قرية قوكرات ساكنلرندن الله قلى بن على حسن بن ياركلى يه اتوز التونه برآت بيع اتمشدم آقچه سنى سفردن كلوب ويرجك ايدى توقزن الدم باقى سن طلب ايدرین اون بش التونه صلح اولنوب ... فى ۳ شهر جمادى الاول سنه ۱۰۲۱

(Cilt 1, v 19)

Ö Z E T : Kongrat köyünden Allahkulu, Yargeldi oğlu Hasan'a otuz altına bir at satmış, dokuz altın peşin, kalanını seferden dönüşte ödemek üzere. Sefer dönüşü Allahkulu parasını almak için dava açıyor, onbeş altına sulh oluyorlar.

11

Bir borç davası

كفه ده جامع كبير محله سندن بالش چلبى مرحوم سلامت كراى خان حضرتلرينك قوللر اغاسى اشمحمد اغابن قراکوز الحاجك كتخداسى على قلیج بن عبدالله مجلس شرعه احضار ایدوب مزبور اشمحمد اغاده اوچیوز فلورى حقم اولوب قرق بش فلوريسن نقدویروب ایکی یوز التمش فلوريسندن التمش فلورى يه ماجرى الاصل برشبان غلام وایکیوز فلوريسنه درتیوز عدد قیون بيع ایدوب جمادى الاول ۱۰۲۱

(Cilt 1, v. 20)

Ö Z E T : Kefe'de Camiikebir mahallesinden Baliş Çelebi, Selâmet Giray Han'ın kullar-Ağası İsmehmed Ağa'nın kethüdası Ali Kılıç'ı, alacağı 300 flori için dava ediyor; borçlu 45 florisini nakit vermiş. 60 florisini için Macar as-

lından genç bir köle ve 200 florisi için 400 koyun vermesi koşulu ile anlaşılıyorlar.

12

Gazi Giray Han'ın Kızı Melek Sultan Hânî'nin Azametşah Mirza ile nikâh ve mehr sözleşmesine dair sicill

مرحوم و مغفور غازی کرای خان حضرتلرینک صلیبیه سی ملک سلطان
خانی جانبندن تزویج اتی یه وکالتی مؤید غازی بیک ابن پیر احمد وصفا بن سعدی
شهادتلی ایلہ ثابتہ اولان تین محمد ویوان ابن اوکش ایلہ عظمت شاه میرزا
ابن اسنی بیک جانبندن مشار الیہا خانی بی تزوجہ وکالتی شعبان بن یوسف
وبای محمد بن کوسترہ شهادتلی ایلہ ثابتہ اولان بیرام علی بیک بن رجب
مجلس شرعہ حاضران اولوب مشارالیها ملک سلطان خانی بی مسفور عظمت شاه
میرزایہ وکیللری تزویج و تزوج ایدوب بیک فلوری و بیک غروش و بیک تنکہ
و بیک اقچه مهر مؤجل تسمیہ ایلدکلری منوال مسفور اوزره نکاح عقد
اولندوغی قید سجل اولندی

شهود الحال : الحاج حسین ابن قاسم دده ابن عبدالله
منصور ابن بالی پرویز بن عبدالله و غیرهم

(Cilt 1, v. 58.)

Ö Z E T : Melek Sultan Hânî'nin vekilleri Tin Mehmed ve Yavan'ın vekâletleri Gâzî Bik ve Safa tanıklığı ile saptanıyor; Esen Bik oğlu Azametşah'ın vekilleri Bayram Ali Bik'in vekâleti de Şaban ve Bay-Mehmed'in tanıklığı ile saptanıyor; vekiller nikâhı kıyıyorlar ve Melek Sultan Hânî için bin flori, bin gurus ve bin tenge ve bin akça *mehr-i müeccel* tayin olunuyor.

Bir *mudaraba*, ticaret ortaklığından, doğan bir alacak davası

کفه سکاندن درعدالت سپاهیلرندن می بن داود قضاء مانکوب
مضافاتندن بالقلاغی سکاندن یوریلی رئیس ولد دیمتری محضرنده اقرار صحیح
و اعتراف صریح مرعی قیلوب قصبة آق کرمانده یوسف خلیفه نام کمسنه یه
علی طریق المضاربه قرق برعدد سکه حسنه ویروب مسفور یوسف خلیفه دخی
ذکر اولنان سکه ترکه یه ویروب مذکور یوریلی رئیسک کمیسنه قومش دیو
دعوی ونزاع ایدر ایدم یکرم برسکه حسنه یه صلح ایدوب
۱۰ شوال ۱۰۲۷

(Cilt 1, v. 86)

Ö Z E T : Kefe'li Sipahi Memi, Akkerman'da Yusuf Halife'ye *mudaraba*, ticaret ortaklığı için 41 *hasene* altın vermiş, o da bununla zahire alıp kaptan Dimitri oğlu Yurili'nin gemisiyle göndermiş, Memi parasını almak için dava açıyor, sonunda 21 altına sulh oluyor.

Y O R U M : *Mudaraba* ortaklığında, sermayeyi verenle onu uzak yerde ticarete işleten arasında, masraf çıktıktan sonra kârın yarıyarıya paylaşılması üzerine sözleşme yapılır. Yusuf Halife, satın aldığı terekeyi kaptan Yurili eliyle deniz aşırı değerlendiriyor. Kaptanlar navlun için satıştan hisse alırlar, bu yüzden sipâhî Memi, Yusuf Halife ile anlaşmazlığa düşmüş ve onu dava etmiştir.

Hacı Giray Han'ın Yeniçeri Serdarı atamasına dair fermanının
tescili

فرمان شریف حاجی کرای خان فی نصب سردار یکچیچریان

باعث تحریر یارلیغ شریف خانی بودرکه اشبو دارنده امر شریفم اولان
قولز مطرجی باشی نیک و کیلی حسن بشه یی قره صویه سردار نصب ایدوب
یدینه یرلیغ شریفم و یردم و بیور دمکه قره صوده اولان اکر یکچیچری و طوبجی
و جبجی و عجم اوغلانی و قول اوغلی بونلریک برسینک شقاوتی ظهور ایدرسه
قدوة القضاة قره صو قاضیسی افندی حضورینه کتوروب توحمتی [Sic] ثابت
اولدقدن صکره قولز مطرجی باشی نیک و کیلی سردار حسن بشه نیک یدینه
ویره لر آخردن کیم کمسته مانع و مزاحم اولیه لر شویله بله لر امر شریفمله
عامل اولالر تحریراً فی الثانی من شهر ربیع الآخر لسنة ۱۰۹۵

(Cilt 25, v. 4)

Ö Z E T : Hacı Giray Han, Mataracı Başı'nın vekili yeniçeri Hasan Beşe'yi Karasu'ya yeniçeri serdarı tayin ediyor. O, Karasu'da görevli bütün kapıkullarını, yeniçeri, topçu, cebeci, acemi oğlanı ve kul-oğulları üzerinde otorite sahibi olup bir yolsuzluk yapıklarında Karasu kadısı huzuruna götürüp hüküm aldıktan sonra (hükme göre cezayı yerine getirmek üzere) mahkemenen teslim alır.

15

Tüfenk satın almak için Karasu'da Avarız Akçası toplanması

۱۰۹۵ تاریخده شهر جمادی الاخره سنه محمیه قره صو ایکی توفنک
اولق اوزره بهر توفنک باشنه قرقر التوندن سکسان التونه محلاته توزیع اولندغی
صورتیدر

جامع کبیر محله سنه	حسنه	۸	تسلیم شد
الحاج شعبان محله سنه	حسنه	۴	تسلیم شد
قبطیان محله سنه	حسنه	۵	سیم ۴۰
الشیخ رجب افندی محله سنه	حسنه	۴	
شو محله سنه	حسنه	۴	سیم ۱۰
صادق افندی محله سنه	حسنه	۲	سیم ۱۰۰ تسلیم شد
الحاج بنیاد محله سنه	حسنه	۲	سیم ۴۰ تسلیم شد
عجم محله سنه	حسنه	۱	سیم ۸۰ تسلیم شد
حاجی علی باشی محله سنه	—	—	سیم ۸۰ تسلیم شد
روم وارمنیان	حسنه	۴۰	

(Cilt 25. v. 4)

Ö Z E T : İki tüfenk bahası 80 altının Karasu mahalleleri arasında bölüşdürülmesi. Mahalleler: Camiikebir, Hacışaban, Kiptiler, Şeyh Recep, Şu (veya Şav), Sadiefendi, Hacıbünyad, Acem, Hacıali, Rum ve Ermeni mahalleleri. Müslüman mahallelerinden hepsi 40 altın, Rum ve Ermeni mahallelerinden öbür 40 altın toplanıyor. En kalabalık mahalle Camiikebir mahallesi olarak görünüyor. Acem mahallesi küçüktür. Öbür kayıtlardan (bak. no. 17 ve 18) biliyoruz ki, Acem mahallesinde İran'dan gelen Ermeni tüccar oturmaktadır.

1095 Nevruzunda Kadının bakkallara verdiği narh listesi

بيك طقسان بش تاريخنده روز حضرده بقالانه ويرلدكى نرخ صورتيدر

۱۴	ليمون صویى وقیه	۱۸	قریم بالی وقیه
۴	بقله وقیه	۱۴	عسل روم وقیه
۳	مرجمک وقیه	۱۰	عسل ابانه وقیه
۹	ارمودبالی وقیه	۲۴	زیتون یاغی وقیه
۱۲	جوز حلوا وقیه	۷	برنج وقیه
۱۴	کعبه خورماسی وقیه	—	بادم فندق
		۶	طرابزانی فندق وقیه
		۶	رزاقی اوزوم وقیه
		۶	بکلرجه وقیه
انکوریللی حسین بشه نك تازه کستانه سی		۵	سیاه [اوزوم]
دورت صاغ اقچه یه تعشیر شد		۶	ارمود قوریسی وقیه
		۵	کچی بوینوزی وقیه
بيك دوقسان بش تاريخنده ماه ذی القعده		۴	قره خورما وقیه
نك يکرمی التنجی کونی بغدادیک بقله سی		۳	سرکه وقیه
[کله سی ؟] سکسان صاغ اقچه یه چقمق		۶	نخود وقیه
ایله ایکی یوزقرق درهم خبز مطبوخ		۱۲	قشقوال وقیه
برچورك اقچه یه تعشیر شد بمعرفه المسلمین		۸	دولم پینیری وقیه
تحریراً فی التاريخ المزبور		۶	تازه پینیر وقیه
		۵	اوز قوریسی وقیه
		۲	فصل وقیه
		۲۲	خویار وقیه

17

Ermeni Acem taifesinin Anadolu'dan getirdikleri pamuklu
kumaş satışı hakkında ferman

قدوة القضاة والحكام داعی دولتہ زید فضلہ صوبہ اعلام وفرمان
شریف سلطانی بودرکہ دارندہ امرمز اولان قرہ صودہ متمکن اولان عجمیان
طایفہ سی اہل تجارت اولغلہ انادولی و طوقات یقاسندن کتورد کلری متاع اکر
ہفت رنگ بوغاصی اکر کرباس واکر بائمہ و ہرنہ ایسہ اسکله یہ کلوب امین
کمرکن ویروب مذکور اولان اسبابلری شہر مرقومہ کتورب کرک اہل دکانہ
وکرک بربرلرینک بینلرنده بیع و شرا اتدکلرنده وکندولری ارشون طوتب تاتارہ
صاتمہ لری بابندہ ... فرمان علیہ مز اولمشدر وکلن مزبور عجمیان طایفہ سی
شہر مرقومہ دہ بازارکان الندن طای ایلہ اثواب الدقلرینہ من بعد رضامز یوقدر
امرو فرمائز کتدوکتوردکلری متاعہ در مزبور عجمیان طایفہ سنک اوتہ یقہ
سمتندن مقدما کتوردکلری ہفت رنگ بوغاصی وکرباس وبائمہ وبوکہ متاعلری
صاتلمیوب سابقاقلغلہ حالیا یدلرنده مذکور اولان متاعلری بربرلرینہ بیع و شرا
اولمشسنہ دخی فرمائم اولمشدر امرمزاورزہ حرکت اولنوب برفرده مداخلہ
ایتدیرمیہ سز

وصل الینا فی الیوم الثانی والعشرین من جمادی الاولی سنہ ۱۰۹۵

(Cilt 25 v. 6)

Ö Z E T : Karasu'da oturan Acem tüccarının, Anadolu'dan getirdikleri pamuklu kumaşları toptan veya halka arşınla satmalarına izin verilmiştir. Fakat buradaki tüccardan *tay* (denk) ile toptan kumaş alıp satamazlar. Anadolu'dan getirdikleri malları kendi aralarında satabilirler.

Y O R U M : Yerli tüccardan mal alıp satarlarsa, Kırımlı tüccarın satışlarına kesat gelir. Bu yüzden yalnız idhal ettikleri malların satışına izin verilmiştir. Karasu'da oturan bu Acem (İranlı) tüccar İran Ermenileridir. Defterde bunlardan biri "Haçuk nâm acem zimmi" diye geçer. Karasu'daki Ermeni mahallesi için bak. yukarıda Belge no. 15.

Ermeni Acem tüccarın yalnız idhal ettikleri malları satmaları
hakkında ferman

قره صوده واقع و متمکن ذمیان و عجمیان طایفه سی در دوتمزه کلوب
ذمی طایفه سی عجم طوقاتدن کتوردوکی و آخر ولایتدن کتوردوکی اشیالری
یالکز صاتیوب شهرمزه کتوردوکلری طایلری بزدن و بوغاصی دن هر نه ایسه
الوب صاته یورلر بو فقرايه کلی غدر ایده یورلردیو عرض اتدکلرنده عجم
طایفه سی بعد الیوم کرك قره صودن و کرك کفه دن و کرك کوزلودن و کرك
بالقلاغیدن و قریم ایچندن برغیری شهردن طای و اسباب الوب صاتیوب
کندیلری تجارتله طوقات و عجم و غیرى مملکته واروب سفینه ایله کتورب ذکر
اولان اسکله لرك قنغیسنده کمرک و یروب چقاروب کتروب اوتردقلری یرده
بیع ایلدکلرنده کمیدن کتردکلری اسباب هر نه اولورسه اولسون صاتملرینه امر
شریف رضا و یرمکله سجل شرعیه موجبنه دخی امرم اولمشدر آلدقلری بونده
اولان هر نه قدر اسباب و ارسه اون بش کونه دکن بیع اولنسن دیووعده اولمش
در اون بش کوندن صکره سوق سلطانیده نه بها ایسه اول بها اوزره اخره و یريله
وصل الینافی ۱۳ جمادی الاول ۱۰۹۵

في قيم

(Cilt 28, v. 149)

Sicillerde rastlanan bazı kişiler

جماعت قپچاقدن قيااستی محله سنده اولوب جماعت مزبوره دن باغچه جی
محله سندن مقتول اولان سويه بن علی

کیلارجی باشی محمد اغا

باغچه سرایده قیا محله سی ساکنلرندن چاشنیگیر شعبان بن عبدالله

نهر اوزیده اشقیاء قزاق النده شهید اولان مرحوم کیلارجی باشی محمد
اغانک ابناء کباری یونس چلبی و حسن چلبی
جمال چلبی ابن احمد افندی قیزی حاجی بیکه دن ... عادل کرای سلطان
اورده سنده ساکن اسنکلدی بن اسکندر

صلاحقده منکلی کرای خان مدرسه سنک طباحی الیاس

فخر الاعیان علی اغا ابن مرتضی اغا چرکسی الاصل مسلم الله
ومعترف بالرق لعلی اغا محضرنده

غازی کرای خان خلدت خلافته زوجه مکرمه سی وفخر السلاطین
العظام توختامش کرای سلطان ... حضرتلرینک والده سی یاولویم

قاغلغه سلطان حضرتلرینک کوچک خزینه داری جان احمد بن محمود

خان اعظم حضرتلرينك والده سى دوربيكه بيم دن ثابت الوكالة اولان
صادق اغا

حالا قريم خانى اولان جانبك كراى خان قپواغالرى اولان خليل اغا

[illegible]

[illegible][illegible]

۱۰۰
 ۱۰۱
 ۱۰۲
 ۱۰۳
 ۱۰۴
 ۱۰۵
 ۱۰۶
 ۱۰۷
 ۱۰۸
 ۱۰۹
 ۱۱۰
 ۱۱۱
 ۱۱۲
 ۱۱۳
 ۱۱۴
 ۱۱۵
 ۱۱۶
 ۱۱۷
 ۱۱۸
 ۱۱۹
 ۱۲۰
 ۱۲۱
 ۱۲۲
 ۱۲۳
 ۱۲۴
 ۱۲۵
 ۱۲۶
 ۱۲۷
 ۱۲۸
 ۱۲۹
 ۱۳۰
 ۱۳۱
 ۱۳۲
 ۱۳۳
 ۱۳۴
 ۱۳۵
 ۱۳۶
 ۱۳۷
 ۱۳۸
 ۱۳۹
 ۱۴۰
 ۱۴۱
 ۱۴۲
 ۱۴۳
 ۱۴۴
 ۱۴۵
 ۱۴۶
 ۱۴۷
 ۱۴۸
 ۱۴۹
 ۱۵۰
 ۱۵۱
 ۱۵۲
 ۱۵۳
 ۱۵۴
 ۱۵۵
 ۱۵۶
 ۱۵۷
 ۱۵۸
 ۱۵۹
 ۱۶۰
 ۱۶۱
 ۱۶۲
 ۱۶۳
 ۱۶۴
 ۱۶۵
 ۱۶۶
 ۱۶۷
 ۱۶۸
 ۱۶۹
 ۱۷۰
 ۱۷۱
 ۱۷۲
 ۱۷۳
 ۱۷۴
 ۱۷۵
 ۱۷۶
 ۱۷۷
 ۱۷۸
 ۱۷۹
 ۱۸۰
 ۱۸۱
 ۱۸۲
 ۱۸۳
 ۱۸۴
 ۱۸۵
 ۱۸۶
 ۱۸۷
 ۱۸۸
 ۱۸۹
 ۱۹۰
 ۱۹۱
 ۱۹۲
 ۱۹۳
 ۱۹۴
 ۱۹۵
 ۱۹۶
 ۱۹۷
 ۱۹۸
 ۱۹۹
 ۲۰۰